

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ บทสรุป

จากการศึกษาพุทธศาสนเสวนาสร้างความสามัคคีระหว่างวัดกับชุมชน ศึกษาชุมชนบ้านหนองไผ่ จังหวัดกาญจนบุรี ผู้วิจัย สรุปได้ดังนี้

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ “พุทธศาสนเสวนา” โดยศึกษาจากทฤษฎีแนวคิดจาก “การสานเสวนา” ตลอดจนถึงแนวคิดในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา เพื่อเป็นแนวทางศึกษาการประยุกต์ใช้กับสภาพสังคมปัจจุบัน ในการศึกษาวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์นั้น ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ “สานเสวนา”(Dialogue) มา เพื่อเป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์ ซึ่งแนวคิดสานเสวนาเป็นแนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องของการฟังเพื่อหาความหมายและการมีส่วนร่วมกับผู้พูด และเพื่อให้เกิดการยึดเหนี่ยวที่นำไปสู่ความสัมพันธ์กันและกันระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง หรือระหว่างคู่สนทนา หรือเป็นการฟังเพื่อค้นหาค้นหาตนเอง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป้าหมายของการสานเสวนาเป็นการฟังเพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงประกอบกับหลักคิด แนวทางปฏิบัติที่นำหลักธรรมเข้าไปประกอบด้วยแล้ว จึงเป็นการสานเสวนาที่ยกระดับจากการฟังต่างจากโดยทั่วไป หรือที่เรียกว่าการฟังอย่าง “สัมมาทิฐิ”

หลักการสำคัญของการสานเสวนา เป็นการยอมรับในความ เสมอภาค ไม่พูดคุยกันอย่างเร่งรีบ ทำให้แต่ละคนมีเวลาครุ่นคิดอย่างสุขุม ทำให้เกิดความคิดคำถามใหม่ ๆ ที่มีค่ามากกว่าคำตอบ และความรู้เหล่านี้ก็คือพลังที่เกิดขึ้นอย่างอิสระตามธรรมชาติ เป็นการคิดร่วมกันเพื่อแสวงหาปัญญาญาณ (intuitive knowledge) ที่ไม่อาจเกิดขึ้นด้วยวิธีการพูดคุยโต้เถียงหักล้าง แต่ได้มาด้วยการเปิดใจตนเองรับฟังเสียงของคนอื่น เพื่อให้เสียงเหล่านั้นเข้าไปอยู่ในตนเอง

ลักษณะของแนวคิดการสานเสวนา คือ (๑) การฟังซึ่งกันและกัน (๒) การฟังอย่างตั้งใจ (๓) การฟังอย่างลึกซึ้ง ทั้ง ๓ หลักการนี้นำไปสู่ความเข้าใจ (understanding) ที่ถูกต้อง เป็นวิธีการสร้างการยอมรับ ความมั่นใจ ทำให้เกิดความเข้าใจตนเอง สร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีจุดยืนที่ชัดเจน กล้ายอมรับความแตกต่างเพื่อเรียนรู้ ให้ความเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น โดยปราศจากความถือคติและวาระซ่อนเร้น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้บุคคลเข้าใจตนเองและผู้อื่นเพื่อเป็นการฟังที่ยกระดับจิตใจนำไปสู่การฟังที่เรียกว่า “ปัญญา” (Wisdom) ซึ่งจะเป็นเครื่องมือชิ้นสำคัญในการสร้างความสงบสันติ

ในมุมมองของพระพุทธศาสนา การฟังด้วย ความตั้งใจอย่างแนบกาย(โยนิโสมนสิการ) โดยปราศจากอคติ ไม่วิพากษ์วิจารณ์ และเข้าถึงแก่นสาระของธรรมด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง ทำให้บุคคลพัฒนาสติปัญญา ความรู้ อาจกล่าวได้ว่าการฟังที่เรียกว่าการฟังอย่างลึกซึ้งนั้นถือเป็นจุดเริ่มต้นของปัญญาสำหรับบุคคลทั่ว ๆ ไป ที่จะนำเข้าสู่มัชฌิมาปฏิบัติ เพื่อให้การฟังอย่างลึกซึ้งนั้นถูกต้องตามหลักที่จะเป็นสัมมาทิฐิ (ปัญญาอันเห็นชอบ) เมื่อเริ่มต้นมีความเห็นถูกแล้ว ก็จะเป็นปัจจัยที่

นำไปสู่เป้าหมายหรือจุดหมายที่สูงกว่าปัญญาก็คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ (นิพพาน) โดยมี ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยที่สำคัญในการฟังอย่างลึกซึ้ง เพราะปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ เนื่องจากสัมมาทิฐิ เป็นประธานของมรรคทั้ง ๘ เมื่อสัมมาทิฐิไม่มี หรือทิฐิไม่สัมมาแท้แล้ว เพราะฉะนั้นในการปฏิบัติมรรคทั้ง ๘ ก็ไม่มีผล เพราะประธานผิดตั้งแต่ต้น ดังนั้น สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ จะต้องมิ ปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ ๒ ข้อนี้ จึงเป็นปัจจัยส่วนสำคัญที่จะนำมาซึ่งปัญญาที่เกิดจากการฟังอย่างลึกซึ้ง พร้อมกับหลักธรรมที่เป็นองค์ประกอบในการฟัง ๓ ประการ คือ ประการที่ ๑ สติ สติเป็นตัวคุมของการฟังทั้งหมด ทำให้การฟังนั้นได้สาระทั้งระดับกายภาพ ระดับจิตใจ และระดับวิญญาณของเรื่องและของบุคคลผู้พูด ประการที่ ๒ โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นตัวการทำหน้าที่ทางปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และเป็นธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ตลอดเวลา ทั้งในการรับรู้ การสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ การปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายและประการที่ ๓ อคติธรรม โดยผู้ฟังปราศจากความมีอคติ เพราะชอบหรือไม่ชอบ แต่การฟังนั้นเป็นปกติ ฟังจนจบกระบวนการของความที่กำลังฟังอยู่ โดยมีอคติธรรมเป็นสื่อกลางที่ให้การฟังประสบความสำเร็จ

จากหลักวิธีคิดตามแนวทางของพระพุทธศาสนา สามารถนำมาประยุกต์ปรับใช้กันได้อย่างสอดคล้อง กับการฟังด้วยวิธีการสานเสวนาเป็นกระบวนการกลุ่มในการจัดการกับความขัดแย้งที่อาศัยบุคคลที่สามช่วยทำหน้าที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการพูดคุยสนทนากันระหว่างกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง ในสถานการณ์ความขัดแย้งที่มีความตึงเครียดทางอารมณ์เป็นส่วนประกอบใหญ่ โดยมุ่งเน้นที่จะลดอคติอันเกิดจากผลของความขัดแย้ง และสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้เข้าร่วมกระบวนการ หัวใจสำคัญของกระบวนการสานเสวนาคือ การเปิดโอกาสให้มีการฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening) เป็นการฟังเพื่อเข้าใจความหมาย การสานเสวนานี้เป็นความกระหายอยากรู้อย่างใจจดใจจ่อ (suspension) ซึ่งเกี่ยวข้องกับ “ความตั้งใจฟัง” (active listening) ในการสำรวจหาความหมายของผู้พูดเป็นความคิดที่ว่า ถ้าผู้พูดมีความตั้งใจที่กล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยอารมณ์ความรู้สึก พร้อม ๆ กับเสนอความคิดอันใดอันหนึ่ง และผู้พูดยังคงรักษาความตั้งใจ ในการกล่าวถึงสิ่งนั้นต่อไป กระบวนการของความคิดจะดำเนินไปได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น นั่นคือ ทั้งผู้พูดจะสามารถเข้าใจความหมายของสิ่งที่ตนพูดและผู้ฟังอาจเข้าใจสิ่งที่ตนได้ยินอย่างลึกซึ้งมากขึ้น

จากเบื้องต้นแนวทางประยุกต์การใช้ “พุทธสานเสวนา” ศึกษาจากกรอบแนวคิดของการสานเสวนาหรือที่เรียกว่าการทำ dialogue คือ กระบวนการมีส่วนร่วมที่เน้นการฟัง อย่างลึกซึ้ง และการทำความเข้าใจซึ่งกันและกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ซึ่งเป้าหมายของกระบวนการสานเสวนา ไม่จำเป็นต้องให้ได้ทางออกในการแก้ปัญหาทุก ๆ ครั้งในทันที แต่การสานเสวนาทำให้ทุกฝ่ายเกิดความรู้สึกหรือมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป้าหมายหรือผลสำเร็จของการสานเสวนาอาจไม่ใช่เพื่อค้นหาข้อยุติและนำไปสู่การตัดสินใจหรือการปฏิบัติได้ในทันที แต่เพื่อต้องการทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันอย่างแท้จริงต่อประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งปัญหาเหล่านั้นมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นทุกวัน โดยการสานเสวนาจะเน้นการฟังซึ่งกันและกันเพื่อทำความเข้าใจในประเด็นที่ยังไม่เข้าใจกันเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มต่างๆ ที่มีความคิด ความเชื่อ จุดยืนต่างกัน มีโอกาสพบปะพูดคุยแสดงความรู้สึก ฟังเงื่อนไขปัจจัยของกันและกันอย่างลึกซึ้ง เพื่อเข้าใจกันอย่างเห็นอกเห็นใจมากขึ้น การฟังเพื่อเห็นอกเห็นใจและเข้าใจกันนั้นต้องมองข้าม “กรอบอ้างอิง” ของตน เพื่อเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาและเข้าใจสถานการณ์ กระทั่งอาจเปลี่ยนแปลงความเข้าใจผิด ความ

ขัดแย้งไปเป็นความเข้าใจและเห็นใจกันมากขึ้น ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของการสานเสวนา ที่จะเป็นทางเลือกทางหนึ่งของการเสริมสร้างความเข้าใจ ความปรองดองสามัคคี เพื่อลดปัญหาความขัดแย้ง ในความเชื่อพื้นฐานที่ว่า กระบวนการสานเสวนาสามารถนำมาปฏิบัติใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน และเป็นทางเลือกที่สำคัญในรูปแบบของ “สันติวิธี” ในการลดปัญหาความขัดแย้ง เพื่อเสริมสร้างความชอบธรรม การมีส่วนร่วม กระทั่งสามารถพัฒนา สู่สังคมที่เข้าใจกัน สงบสุข และยั่งยืน

“พุทธสานเสวนา” ที่ผู้วิจัยนำเสนอนี้ เป็นวิธีการประยุกต์ใช้ในการจัดการสานเสวนาจากการฟัง ซึ่งมีข้อแนะนำเกี่ยวกับแนวทางการทำสานเสวนา ในการประยุกต์หลักการของพระพุทธศาสนามาใช้ประโยชน์กับการพัฒนาสร้างความสามัคคีของ “ชุมชนบ้านหนองไผ่” ในท่ามกลางสถานการณ์ของความขัดแย้ง ซึ่งเป็นการประยุกต์หลักการของพุทธศาสนาและการสานเสวนา ด้วยชุดวิธีที่เรียกว่า “พุทธสานเสวนา”

ดังนั้นในการส่งเสริมการประยุกต์ใช้ “พุทธสานเสวนา” ในชุดวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการจัด “พุทธสานเสวนาเพื่อสร้างความสามัคคีระหว่างวัดกับชุมชนบ้านหนองไผ่ จ. กาญจนบุรี” ด้วยการ “ประยุกต์การฟังที่ใช้ในระดับภายในจิตใจและภายนอกจิตใจ”

จากสภาพปัญหาการขาดความสามัคคีของชุมชนบ้านหนองไผ่ ผู้วิจัยจึงนำเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดที่ผู้วิจัยได้ศึกษาที่เรียกว่า “พุทธสานเสวนา” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะนำแนวคิด “พุทธสานเสวนา” มาประยุกต์ใช้กับชุมชนบ้านหนองไผ่ จากปัญหาของการขาดความสามัคคีอันเนื่องมาจากการไม่ฟังกันระหว่างวัดกับชุมชนบ้านหนองไผ่

จากลักษณะของความขัดแย้งที่กล่าวมา ในมุมมองของพระพุทธศาสนา ในเรื่องของความขัดแย้ง ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงในเรื่องของ สีสสามัญญตา และ ทิฏฐิสามัญญตา กล่าวคือ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงข้อปฏิบัติที่จะให้เกิดความสามัคคีปรองดองกันในเรื่องระหว่างเพื่อนพรหมจารี อันจะยังความสันติสุขให้เกิดมีและเจริญขึ้นได้จริง คือ ความเป็นผู้มีศีลที่บริสุทธิ์ สมบูรณ์ เสมอกัน ชื่อว่า สีสสามัญญตา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ถ้าในหมู่คณะผู้ประพฤติปฏิบัติพรหมจรรย์ด้วยกัน มีผู้ศีลอยู่ร่วมกับหมู่คณะมากเพียงไร ย่อมเป็นที่รังเกียจของผู้มีศีลมากเพียงนั้น และเพราะเหตุนี้ความขัดแย้งแตกร้าวก็น่าจะเกิดขึ้นได้มากเพียงนั้น และความเป็นผู้มีทิฏฐิ คือ ความเห็นซึ่งประเสริฐอันจะนำไปสู่ความพ้นทุกข์โดยชอบเสมอกัน กล่าวคือ ความสอดคล้องกัน ไม่ขัดแย้งถึงขั้นทะเลาะวิวาทบาดหมางกัน นี้ชื่อว่า ทิฏฐิสามัญญตา ซึ่งกล่าวโดยทั่วไปแล้วมนุษย์นั้นย่อมมีความเห็นแตกต่างกันได้ เพราะบุคคลที่อยู่ร่วมกันในสังคมที่ดำเนินชีวิต และทำกิจการร่วมกัน ต่างขาดสีลสามัญญตา คือ ขาดความเป็นผู้มีศีลเสมอกัน และขาดทิฐิสามัญญตา คือ ขาดความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมเสมอกัน จึงทำให้เกิดความขัดแย้งกันไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า ปัญหาของการไม่ยอมฟังกันเกิดมาจากความขัดแย้ง โดยความขัดแย้งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ กล่าวคือ ความขัดแย้งภายใน (internal conflict) เป็นความขัดแย้งในแง่ความคิด ความรู้สึก คุณค่า และรสนิยมที่แตกต่าง และความขัดแย้งภายนอก (external conflict) เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ข้อมูล โครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างกัน

ดังนั้นจึงเป็นการประยุกต์การสานเสวนาด้วยการฟังเพื่อสร้างเป็นชุดวิธีชุดเดียวที่เรียกว่า “พุทธสานเสวนา” จะต้องดำรงอยู่ในหลัก ๓ ประการคือ (๑)การรักษากติกาอย่างเคร่งครัด (๒)รักษาสมาธิในการฟัง และรับรู้สมมติฐานของตนอย่างรวดเร็วพร้อมกัน (๓)วางการตัดสินหรือไม่ตัดสินจากความคิดตนเองไม่ก่อนเพราะอาจจะมีอคติอยู่ในการตัดสิน ดังนั้นในการประยุกต์ในวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอเสนอ “การประยุกต์การฟังที่ใช้ในระดับภายในจิตใจและภายนอกจิตใจ”

ทั้งนี้ทั้งนั้นการที่จะประยุกต์ใช้หลักการฟังผู้อื่นเพื่อสร้างปัญญาจากภายในจิตใจของตนเองนั้นให้เกิดผลสำเร็จผู้ฟังจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ของ พรหมวิหารธรรม หลักการสำคัญของ “พรหมวิหารธรรม” นี้ประกอบไปด้วย “เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา” ชุดของแนวคิดนี้ประกอบไปด้วย “ปัญญา” คือ “สติ” หรือ การใช้สตินำขันธ์ เป็นสิ่งที่คอยพิจารณาไตร่ตรองคอยบัญชาการอยู่เบื้องหลังแนวคิดดังกล่าว หลักการเหล่านี้ พระพุทธเจ้ามักจะใช้ควบคู่กันอยู่เสมอ จะเห็นว่า เมื่อพระองค์ใช้หลัก “ขันติธรรม” พระองค์ก็จะทรงมี “เมตตาธรรม” ต่อเพื่อนมนุษย์นั้น หมายถึงความใจกว้างต่อทุกคน โดยที่พระองค์ก็มักจะมิใช่หลัก “กรุณา” ควบคู่กันไปด้วย ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ “พระคุณทั้งสาม” ของพระองค์ ได้แก่ “พระบริสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ และพระปัญญาคุณ”

แต่สิ่งสำคัญที่จำทำให้การพัฒนาด้านจิตใจทั้งภายในและภายนอก ของผู้พูดผู้ฟังในการใช้ “พุทธสานเสวนา” จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ทำให้ระลึกลึถึงกัน ก็คือหลัก “หลักสารณียธรรม” หมายถึง “ธรรมเป็นเหตุ หรือเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกลึถึงกัน” เพราะการฟังอย่างลึกซึ้งในลักษณะของการฟังอย่างปราศจากอคติ ไม่พยายามที่จะตัดสิน ไม่พยายามจะประเมินค่าสิ่งที่ฟังว่าผิดหรือถูก ฟังโดยไม่มีความลำเอียงเพราะชอบ เพราะไม่ชอบ เพราะหลง เพราะกลัว ฟังอย่างลึกซึ้ง เปิดใจรับฟังประกอบด้วยใจที่มีความเมตตาต่อกัน ซึ่งในพระพุทธศาสนาได้มีหลักธรรมคำสอนที่ช่วยเกื้อหนุนให้สังคมยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อความปรองดองสามัคคีกัน

จากการวิเคราะห์ชุดความคิดสารณียธรรมพบว่า “เป็นการสร้างภาวะในการฟังจากภายในสู่ภายนอก” ในแง่ของการสร้างความสัมพันธ์ (Relationship) ถือได้ว่าเป็น “หัวใจ” ประการหนึ่งของ “พุทธสานเสวนา” นอกจากนั้น กระบวนการที่ว่าด้วยการปรับทัศนคติ และปรับท่าทีเกี่ยวกับกระบวนการทัศนให้ “ยืดหยุ่น” (Flexibility) และไม่แข็งตัวจนเกินไปก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งเช่นเดียวกันที่ช่วยสร้างบรรยากาศของความ “สามัคคี” ให้เกิดขึ้น

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักการสานเสวนาและหลักการพุทธศาสนาซึ่งผู้วิจัยนำมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้กับ “พุทธสานเสวนา” ความสัมพันธ์ของหลักการพระพุทธศาสนากับการสานเสวนา โดยทั้งสองมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงในกระบวนการมีส่วนร่วมที่เน้นการฟังอย่างแท้จริงโดยปราศจากอคติ มีเป้าหมาย ความรู้สึกร่วม เคารพมุมมองของทุกคน ความเสมอภาค จุดยืนชัดเจน ทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน และผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่าย โดยการสานเสวนาให้ความสำคัญในเรื่องของการฟังเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าการฟังเป็นส่วนสำคัญในการที่จะทำให้ทั้งสองฝ่ายยอมฟังซึ่งกันและกัน โดยที่ไม่ต้องมีข้อสรุป หรือมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ชนะ แต่เป็นการชนะร่วมกันทั้งสองฝ่าย และการฟังจะเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้กระบวนการของสานเสวนาให้ดำเนินไปได้หรือกล่าวได้ว่าการสานเสวนาเป็นการฟังเป็นการสื่อสารเพื่อพัฒนาจิตภายใน เพื่อการเรียนรู้ เพื่อการเกิดเป้าหมายร่วมกัน เพื่อสันติ เพื่อสร้างสรรค์บรรยากาศที่เปิดกว้าง เสมอภาค และเป็นมิตร การฟัง

กับการสานเสวนาจึงเป็นกระบวนการสื่อสารด้วยใจที่เมตตา เป็นการพัฒนาจาก “ภายใน” โดยก้าวผ่านความแตกต่าง ความไม่เข้าใจ ความขัดแย้ง ซึ่งแสดงออกจากภายนอก เพื่อให้ทุกฝ่ายเข้าใจและยอมรับความต่าง เพื่อตระหนักในความเหมือน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

กล่าวโดยสรุปการประยุกต์พุทธศาสนาโดยเน้นที่กระบวนการรับรู้ของมนุษย์เป็นหลัก หรือที่เรียกว่า “อายตนะ” ทั้งอายตนะภายในและภายนอก ตลอดจนถึงในการหยิบยกชุดหลักธรรมมาใช้ส่งเสริม ต่อวิธีการสร้างความปรองดอง สามัคคี สมานฉันท์ ถือเป็นการประยุกต์ที่ผู้วิจัยพิจารณาจากกระบวนการวิจัยแล้วว่าเป็นการประยุกต์ที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบันได้ กระบวนการในแบบประยุกต์นี้อาจจะไม่สามารถแก้ปัญหาได้ทันทีทันใด แต่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เรื้อรังได้ ซึ่งจะต้องจัดให้มีการพุทธศาสนาด้วยการฟังอย่างลึกซึ้งอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเป็นการพัฒนาทักษะการฟังการเรียนรู้ระดับบุคคลเพื่อให้เกิดปัญญาอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการยกระดับจิตใจที่สูงขึ้นตามหลักการของพระพุทธศาสนา และเพื่อนำมาสู่ความสุขความสงบสันติต่อสังคม

ดังนั้น “พุทธศาสนาเสวนา” จึงแตกต่างกับ “การสานเสวนา” จุดต่าง ความสัมพันธ์ของการฟังในหลักการของพระพุทธศาสนากับ การสานเสวนา คือ เป้าหมาย โดยเป้าหมายของการฟังเป็นการฟังเพื่อได้มาซึ่งปัญญาถือเป็นจุดเริ่มต้นของปัญญาสำหรับบุคคลทั่ว ๆ ไป การฟังจึงเป็นธรรมที่สำคัญต้องเน้นให้มาก เพื่อให้การฟังนั้นถูกต้องตามหลักที่จะเป็นสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) เมื่อเริ่มต้นมีความเห็นถูกแล้ว ก็จะเป็นปัจจัยที่นำไปสู่เป้าหมายหรือจุดหมายที่สูงกว่าปัญญาก็คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ ในขณะที่เป้าหมายของการสานเสวนาไม่จำเป็นต้องให้ได้ทางออกของการแก้ปัญหาทุก ๆ ครั้ง ในทันที แต่การสานเสวนาเป็นกระบวนการที่ทำให้ทุกฝ่ายเกิดความรู้สึกหรือมีความสมานฉันท์สัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพุทธศาสนาเพื่อสร้างความสามัคคีระหว่างวัดกับชุมชน ศึกษาชุมชนบ้านหนองไผ่ จังหวัดกาญจนบุรี ทำให้ผู้วิจัยได้ชุดวิธีที่เรียกว่า “พุทธศาสนาเสวนา” จากทฤษฎีแนวคิดการสานเสวนาและหลักธรรมในพระพุทธศาสนา นำไปประยุกต์ใช้เป็นกระบวนการฟังอย่าง “สัมมาทิฐิ” เป็นการพัฒนาทักษะการฟังให้เกิดปัญญาอย่างต่อเนื่องเพื่อยกระดับจิตใจที่สูงขึ้นตามหลักของพระพุทธศาสนาอันจะนำมาซึ่งความสุข ความสงบ สันติ สามัคคีต่อ ชุมชน สังคม และประเทศ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าผลจากงานวิจัยนี้สามารถที่จะนำไปใช้เป็นชุดเครื่องมือหนึ่งในกรอบแนวคิด “พุทธสันติวิธี” ต่อไป

ประเด็นที่ผู้วิจัยยังไม่ได้ศึกษาในงานวิจัยนี้ เป็นประเด็นที่ควรค่าแก่การศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้งานวิจัยชัดเจนมากขึ้น

๑) นำชุดรูปแบบจากการวิจัยครั้งนี้ที่เรียกว่า “พุทธศาสนาเสวนา” ไปประยุกต์ใช้กับชุมชนบ้านหนองไผ่ เพื่อสร้างความสามัคคีปรองดองระหว่างวัดกับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพกว่าวิธีเดิมที่เป็นการพูดคุยแบบทั่วไป

๒) นำผลการวิจัยไปใช้ในรูปแบบของเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งกับสภาพปัญหาความขัดแย้งในสังคมปัจจุบัน โดยอาจกำหนดเป็นหลักสูตรในสถานศึกษา หรือวิชาเลือกให้สถานศึกษานำไปทำการเรียนการสอน ให้กับนักศึกษาให้เป็นผู้รู้จักและยังเป็นการส่งเสริมในการ

ปลูกฝังหลักธรรมเพื่อป้องกันความขัดแย้งด้วยการฟังผู้อื่นด้วยเหตุและผล หรือที่เรียกว่า “สัมมาทิฐิ”

ข้อเสนอแนะในงานวิจัย

๑) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างผลจากการจัดการความขัดแย้งด้วยวิธี พุทธศาสนเสวนา กับ การทำศาสนเสวนาทั่วไปว่ามีผลแตกต่างกันอย่างไร